Musik. Utan gränser.

Av Owe Ronström 2010

Fantastiskt mycket mer till fantastiskt många fler. Det är den kortaste historien om det mest väsentliga som hänt i musikens värld under 1900-talet. Ett långvarigt och välutvecklat hyllande av nyskapande på musikens område har frambringat alltfler stilar, former, genrer och låtar. Ett inte lika långvarigt men lika välutvecklat hyllande av tradition, historia och kulturarv har gjort all upptänklig slags musik från förr tillgänglig igen. Fler som spelar, skapar, lyssnar på och använder musik, och på allt fler sätt. Fler medier som sprider musik till allt fler sammanhang och miljöer. Sammantaget finns nu mer musik än någonsin tidigare. Musikens oerhörda expansion under 1900-talet, åt alla håll samtidigt, är en verklig revolution, som förflyttat musik från hyllad söndagsunderhållning till näst intill ljudande konstant och vardagstrivialitet. Ingen annan aspekt av musikens utveckling kan mäta sig i omfattning eller betydelse. Överallt musik, jämt och ständigt musik - i alla fall nästan...

Det är svårt att tro att denna enastående expansion skulle upphöra. Men det är lika svårt att tro att den kan fortsätta hur länge som helst. Rimligen bör det finnas en övre en gräns för hur mycket musik människor kan utöva, konsumera och betala för under en livstid. Kanske kan en del av skivindustrins problem runt millenieskiftet tolkas som att den särskilt musiklystna gruppen ungdomar 15-24 år redan närmat sig den gränsen och därför slutat köpa skivor. Fast lika gärna kan man förstås se dem som vägröjare till nya musik- och medievanor, som bara ersatt de gamla skivorna med hårddiskar fyllda med mp3-filer, och som redan är på väg till nya spridningsformer för musik. I vilket fall: nära 400.000 går i musikskola. En halv miljon går studiecirklar i musik. Lite fler sjunger i kör och ännu fler spelar instrument. Mer än halva befolkningen går på konsert minst en gång om året. Genomsnittligt lyssnar svenskar sisådär 20 minuter på fonogram varje dag. Lägg sen till all musik i radio och på TV. Jag menar, hur mycket mer kan det bli? Det är rimligt att tro att den lika korta historien om det mest väsentliga som kommer att hända i musikens värld under de närmaste decennierna kan skrivas: inte lika fantastiskt mycket mer, till inte riktigt lika många fler.

Till dels är musikens revolutionära utvidgning på svensk mark resultat av medvetna och kraftfulla kulturpolitiska satsningar på att få fler att utöva musik. Tidigt övertog arbetarrörelsen från den bildade borgerliga elit den strävade efter att ersätta idén om musicerande som symbol för kultivering och välbefinnande, en del av det goda livet. Vid mitten av 1900-talet uppstod de tekniska och ekonomiska förutsättningarna för ett mer storskaligt genomförandet av ”musik till alla”. Vid seklets slut hade eget musicerande blivit möjlighet och rättighet för fler än någonsin tidigare, för barn i den övre medelklassen kanske ibland till och med en plikt.

En bit in på tjugohundratalet är musicerande alltjämt symbol för kultur, bildning och ett gott liv för en god del av den svenska medelklassen. Så också för en del inflyttare, tex ester, ungrare, polacker. Men i en annan del av befolkningen, i arbetarklassen och bland folk med bakgrund tex i Mellanöstern eller Nordafrika, tycks eget musicerande inte alls ha samma starka ställning. Att sjunga i kör och spela instrument är i Sverige redan idag i praktiken en mycket svensk företeelse. I ett framtida Sverige kan musicerande som ideal och positiv symbol bli inte bara ett klassmärke, som det ju länge varit, utan också en framträdande etnisk markör, värsta svennegrejen, på samma sätt som grillfesten, villan och charterresorna till Thailand är idag. Ska ”musik till alla” fungera som kulturpolitiskt mål också framöver kommer musikskolor och körer i så fall att behöva uppdatera rekrytering, repertoar, samspelsformer och inte minst själva tänkandet om musikens väsen och värde.

En annan del av musikens snabba tillväxt är resultat av musikindustrins medvetna och kraftfulla satsningar på att få folk att köpa ständigt mer musik. Eller för att vara mer exakt, mer av de medier som bär musiken. Musikindustrin byggdes av vinster som kom ur kontroll av medierna snarare än själva musiken. Att trycka noter och ge ut skivor krävde stora investeringar i notsättning, tryckerier, studios, presserier, som i praktiken gav förlag och skivbolag monopol på utgivning. Musikkassetten, den inspelningsbara CD-skivan, mp3-formatet och de nya globala digitala motorvägarna förflyttade stegvis kontrollen över såväl musiken som de musikbärande medierna till utövarna och lyssnarna. Svaret från musikindustrin blev att istället försöka erövra kontroll över rättigheterna till musiken. Efter starka påtryckningar utökades upphovsrätten i många länder bakåt med flera decennier. Redan i mitten av 1990-talet tjänade de stora skivbolagen mer på rättigheter än på att sälja skivor.

Den strid som idag utkämpas om rättigheter till musik har ännu bara börjat. På ena sidan står nationella upphovsrättsorganisationer, uppbackade av stora multinationella mediebolag, med anspråk på utökade rättigheter och ökad kontroll av musikanvändare. På den andra en generation fildelare med visioner om nätet som fri allmänning, en global ”creative common”. Och i mitten musikskaparna, med behov både av fritt handlingsutrymme för sin kreativitet och av ersättning för resultatet. Hur det kommer att gå vet förstås ingen, men att striden är en ödesfråga som kommer att prägla musiklivet en tid framöver står utom allt tvivel. Också för svenska kulturpolitiker är det tveklöst en ödesfråga. Vilken sida de än väljer att liera sig med kommer deras legitimitet och trovärdighet att ställas på spel, och i förlängningen därmed en god del av deras framtida handlingsutrymme.

En tredje orsak till musikens utbredning under 1900-talet är losskoppling. En effekt av musikindustrins framgångsrika byten från stenkaka och vinylskivor till kassetter, Cd-skivor och olika digitala format är att själva musiken tidigt kom att kopplas från mediet som bär den, på ett långt radikalare sätt än tex bilder och ord kunnat kopplas loss från tavlor och böcker. Under de senaste decennierna har migration och nya globala tekniska motorvägar dessutom kopplat loss snart sagt varje musikform från sina tidigare kulturella, sociala, geografiska, materiella och tekniska sammanhang och spritt dem över stora ytor, till helt nya användare. Losskoppling är en betydelsefull del av det som kallas ”globalisering”. Den har lett till å ena sidan en aldrig tidigare skådad global mainstreaming av stilar, uttryck, former och inte minst format, och å den andra till en heller aldrig tidigare skådad lokal mångfald av musik. De kan se ut som motstridiga krafter, men är i själva verket tätt sammanbundna. Den lokala mångfalden är resultat av den globala homogeniseringen och tvärtom.

En effekt av dessa två samverkande krafter är att många områden antar ett karaktäristiskt utseende, en figur med tydlig midja, som ett timglas eller äppelskrutt. Det tydligaste exemplet är kanske skivbolagen. Några få multinationella bolag har en mycket stor del av marknaden och ett mycket stort antal små lokala bolag resten. För de tidigare så viktiga nationella bolagen som varken är stora eller små har utrymmet i stort sett upphört. På många håll i Sverige satsas på arenahallar, konsert och kongresspalats, anläggningar som kräver stora ekonomiska resurser och stora kostsamma produktioner. Sedan tidigare finns också god tillgång till små arenor, i skolor, vårdhem, bostadsområden och på restauranger, klubbar osv. I utrymmet däremellan, föreningsdrivna bygdegårdar, folkets hus, församlingshus ser det ut att bli allt tunnare. Också den levande musikscenen får då formen av ett äppelskrutt, med musik avpassad för stora produktioner i den ena änden och musik lämpad för de små arenorna i den andra. I det krympande utrymmet däremellan får de många musikformer som skapats för de mellanstora arenorna allt svårare att finna en publik, som dansmusik och underhållningsmusik av skiftande slag. Som musikvetaren Henrik Karlsson påpekat tycks också det svenska körundret anta formen av ett äppelskrutt: I den ena änden finner vi ett i internationell jämförelse stort antal skickliga sångare i våra bästa körer. I den andra änden alla de andra, som nöjer sig med att att öva några timmar i veckan och delta i en konsert någon gång om året. Bredd i topp och botten, men i utrymmet däremellan blir det allt tunnare. Så där kunde vi fortsätta, exempel finns det många. En sån här utveckling rymmer förstås både vinster och förluster. På en del områden är förlusterna så betydande att de kan komma att kräva särskilda politiska satsningar på mellanutrymmena. Inte minst gäller det de mellanstora arenorna för musik, därför att de är en så väsentlig del av det som kallats ”den tredje platsen”, alla de utrymmen mellan hemmet och arbetet som är så betydelsefulla för upprätthållandet av idéerna om ett jämlikt medborgarskap

och en lokal demokratisk offentlighet.

Hur ser det ut framöver i musikens värld? Jo, mer musik och ny musik. Och det är sannerligen inget nytt. Att musik förändras kommer inte att förändras. Förändras gör däremot villkoren för musikskapande, utövande och lyssnande. En konsekvens av att arenorna för levande musik inte på långa vägar ökat lika mycket som antalet musikstilar, utövare och musikanvändare är förstås att en allt större del av all ny musik kommer att kunna höras endast inspelad, vilket ökar dess medialisering, dess beroende av och anpassning till sitt medium. Allt mer medierad musik och allt fler som skapar, lyssnar på och använder musik på allt fler sätt, gör också den gamla uppdelningen utövare – lyssnare problematisk. Bättre ord behövs, varför inte musikbrukare, musikanvändare?

Att skapa musik och göra den tillgänglig är lättare än någonsin. Och som sagt, fler använder också musik på allt fler sätt. Villkoren för produktion och konsumtion har aldrig varit bättre. Problemet är förbindelsen däremellan, distribution i vid bemärkelse. Hur ska all denna musik nå sina lyssnare? Tekniskt har det aldrig varit lättare. Digitala format och sociala medier som You Tube, My Space och Facebook har gjort det möjligt för snart sagt vem som helst att skapa synlighet, eller hörbarhet, för sin musik. Alltmer blir synligt. Men den samlade mängden uppmärksamhet människor har att fördela ökar inte. Uppmärksamhet blir därmed en bristvara som tvingar artister att ropa allt högre, ta till allt starkare uttrycksmedel. Och inte bara artister. Individer, grupper, kommuner, regioner, stater, företag av alla de slag, pockar ständigt på mer uppmärksamhet, därför att de insett att uppmärksamhet lätt kan växlas in i andra gångbara valutor, som status, anseende, förtroende och pengar. Och vad de också insett är att musik är ett kraftfullt medel att nå global uppmärksamhet, kanske ett av de bästa. Våren 2010 sprängde sångerskan Lady Gaga en magisk gräns genom att som första artist nå fler än en miljard tittare/lyssnare på You Tube. Vad vi kan förvänta oss är alltså inte bara mer musik och ny musik i största allmänhet, utan också mer mainstreamad och globalt synlig musik med allt starkare gester och uttrycksnivåer, som lockar oss att åtminstone en stund ge den vår uppmärksamhet, innan vi fångas av något annat. Och så en växande industri som förstår att använda dessa ”fifteen seconds of fame” för att göra också något annat, förmedla varor, livsstilar, identiteter, upplevelser, politiska ideologier osv. Och eftersom alla krafter också föder sina motkrafter, kan vi också vänta oss mer av det omvända, en ökande mångfald av lokala musikstilar, med begränsad synlighet. Och dessutom platser utan musik, rum för det slags tystnad som föder lusten att bruka ständigt mer musik.

Ronström, O. (2010). Musik. Utan gränser.. In: Tobias Nielsén & Sven Nilsson (Ed.), Kultursverige 2040: vad vi vet, vad vi tror, vad vi vil (pp. 126-133). Stockholm: Volante.